

A TÖRTÉNELMI MATERIALIZMUS ÁLLAMBÖLCSELETE.

— ELSŐ KÖZLEMÉNY. —

I.

Nagy igazságot hangoztat *Engels*, a szocializmus klasszikus írója, mikor *Dühring* elleni polémiájában azt a tételt állítja fel, hogy a modern szocializmus győzelmi öntudata nem a könyvmoly oknak a jogról vagy jogtalanságról való vélekedésén, hanem — hogy mi e tétel rekapitulálása alkalmával *Pikler Gyula* terminológiáját használjuk — czélszerűségi belátáson alapszik, mely e viszonyok terén is vaskövetkezetességgel tör magának utat.

Mint halvány sejtelem dereng elsőben a szocializmus követelte közgazdasági berendezések szükségszerű volta a kizsákmányolt proletároknak, hogy az élet küzdelmeinek próbakövén keresztül lassan-lassan meggyőződéssé szilárduljon. Meggyőződéssé, mely zászlóvá válik apostolainak kezében, hogy hadsereget gyűjtsön a jövő küzdelmei számára.

A jogfejlődésnek ma már nem ismeretlen princípiuma, hogy a társadalmi helyzetben s a jogintézményekben érzett és tapasztalt visszasságok csupán a mozdító erőt adják, mely a társadalmi konfigurációnak meg nem felelő állapotok megváltoztatását involválja, de az utat, a melyen át az átalakulás történik, a konkrét társadalom gazdasági és kulturális niveauja szabja meg.

Nem szükséges itt ezt a maximát tüzetesebben illusztrálni. A napjainkban szemünk előtt lefolyó úgynevezett vérnélküli társadalmi küzdelmekben épúgy az egymással harezban álló

* *A történelmi materializmus állambölcselete.* Írta dr. Jászi Oszkár. Budapest, 1903. VIII és 152 lap 8». (Társadalomtudományi Könyvtár, 3. sz.)

társadalmi osztályok kulturális foka adja meg a jövő eszményét, a mely felé egymás mellett, egymás irányát keresztezve, vagy egymással szemben lázas szenvedélylyel, vagy lassú kitartó munkássággal törnek, mint a legvéresebb forradalmakban, melyeknek fázisait a felszínesen szemlélő kiszámíthatatlan véletlennek hajlandó tekinteni. Holott a francia forradalom egész történetén épügy végig vonul, mint irányelv az enciklopedisták tanítása, mint a commune korszakának eseményein *Saint-Simon*, *Proudhon* és társaiknak eszméi.

A mai kor legintenzívebb társadalmi áramlatainak irányító eszméit az újabb idők szocialista íróinak műveiben kell keresnünk. Ezek közt is *Engels* útmutatása szerint igazodva nem azokban a művekben, a melyek a mai társadalom viszátságait, a gazdasági berendezkedés igazságtalanságát ostorozzák, mert ezek legfőlebb, ha megfelelő tenorban szólnak, az uralkodó osztályok altruizmusát mozgathatják meg, avagy a proletárokkal éreztethetik még erősebben helyzetük nyomorúságát, vagyis az előbbi esetben mint palliatív szerek, az utóbbi esetben pedig mint villamos condensatorok működhetnek.

A társadalmi és gazdasági fejlődés útját azok a gondolkodók jelölik meg, a kik a társadalmak életének törvényeit kutatják s azt az összefüggést, vagy jobban mondva kölcsönhatást világítják meg, a melyben a különféle társadalmakban a gazdasági és kulturális állapotok a jogintézményekkel állanak. Ezek a gondolkodók ajándékozzák meg az emberiséget a társadalmak dinamikájának törvényeivel. Ők mutatnak rá, hogy a konkrét társadalmi állapotok miféle gazdasági viszonyokkal s mily természetű politikai hatalmi egyensúlylyal vannak kapcsolatban. Hogyan hat ezek közül bármelyiknek megváltozása a többire? s miként idéz elő bennük oly modulatiókat, melyek további mozgalmakkal járnak, a kulturális fejlődés?

E problémákra vonatkozólag is előtűnedeznek a tudományos tételek, a melyeknek azonban csak hozzávetőleges megállapítására is az empirikus kutatás a múlhatatlan alapfeltétel.

Az empirizmus számára óriási feladat nyílik e téren. Az egész múlt, mióta ember van ezen a földön s minden a mi itt emberi alkotás. Ide értve úgy a technika mai összes eredményeit, mint az eszméknek stringensebb értelemben vett, de azért határtalan birodalmát. Mindezeknek az összesége adja a kultúrát, a mely elsőrendű determinens a társadalmak dinamikájában.

A gondolkodó emberiség előtt lassan bontakoztak ki a kezdet misztikus ködéből a természet valóságai s még csigaszerűbb lassúsággal — a történelem előtti idők megszámlálhatatlan éveinek végtelen során át — e valóságoknak egymással való összefüggése.

Önmagától értetődő tehát, hogy mennyi idegen zavaros impressziótól kellett az emberi felfogásnak megtisztulnia, míg az oly közvetlen közléről érintő társadalmi kérdésekben csak némileg tisztán, elfogultság nélkül kezdett szemlélődni, a minek ismét természetes következménye, hogy csak lassan kezdték megközelíteni a probléma csomópontját. Ha a régebbi írókat lapozzuk, látjuk, hogy teljesen a theologiai felfogás békóiban vannak, még abban az időben is, mikor már a természet-tudományok kezdték magukat a biblikus irány alul emancipálni. Mikor az asztronómia már magáénak vallotta *Galileit* és *Keplert*, a chemia *Liebiget*, a társadalmi kérdések tudománya még mindig vagy a létező viszonyok számára gyártott iparszerűleg mesterséges indokolást, vagy zabolátlan fantáziával mondott a felnőtt éhes gyermekek elcsitítására és elaltatására utópisztikus meséket. Ha a múltak történetét kutatta, ott a fáktól nem látta az erdőt, az emberektől az emberiséget. Írtak krónikákat versben és hőskölteményeket prózában könyvtárszámra, olvashatunk bennök a fejedelmek czivódásairól, a katonák kegyetlenkedéseiről s a diplomaták furfangjáról, de a népekről, a nemzetekről vajmi keveset.

Nebukadnezárról, a ki Dániel prófétát az oroszlánbarlangba vetette, vagy Menelaosról, a kinek feleségét megszöktették, minden tíz éves gyermek kimerítő adatot tud mondani, de hogy hol csinálták az első baltát, az első ekét, honnét került a betüvetés, vagy a számok tudománya, milyen volt az őskori ember élete, arról a jóval nagyobbak is hallgatnak.

Annál kevésbbé jutott valakinek egyhamar eszébe az a kérdés, hogy mily következményekkel jár a kőbalta, vagy a faeke feltalálása? Pedig kétségtelen, hogy az emberiség sorsára hasonlíthatatlanul fontosabb volt, mint a marathoni ütközet.

Nem pedagógiai értekezést akarunk azonban írni, sem nem a történetírás művelőinek akarunk irányokat jelölni, hanem a nézőpontokat óhajtjuk fixírozni, a melyekből a történelmi materializmus írói, főleg a klasszikusok: *Marx* és *Engels*, a kikkel *Jászi Oszkár* ez év elején megjelent művében az

állambölcselet szempontjából első sorban foglalkozik, az emberiség eddigi küzdelmeit és pályafutását tekintik.

Pontosabban körülvonalozva annak az álláspontnak szabatos megjelölésével akarjuk kezdeni mondanivalónkat, a melyből a történelmi materializmus, mely első tudományos alapja volt a szocializmus törekvéseinek, a világot tekinti.

Erre nézve nem szükséges messze keresnünk. Szerzőnk könyve elején kellő világossággal s mindamellet praecis tömörséggel megadja *Marx* „*Zur Kritik der politischen Oekonomie*” műve alapján a keresett kiinduló pontot.

E kiinduló pontot *Marx* a gazdasági viszonyokban keresi. Az élet szerinte ugyanis első sorban állati szükségletek kielégítéséből áll, a melyekhez szükséges javakat, a táplálékot, lakást, ruházatot már a történelem előtti időben termelés útján állítja elő a társadalom. Az az összefüggés, a melyet a termelés a társadalom egyes tagjai közt létesít, szükségszerű, mert nem akaratküzből, hanem anyagi termelési erőktől függ. Ez az a fundamentális viszony, melyen minden más felépül. A társadalom tagjainak a javak előállítására céljából létrejött összeköttetései az ideák világában is kikristályosodnak s mint eszmei kötelék jogviszonyok gyanánt jelentkeznek.

A termelési, vagy más oldalról megnevezve, a magánjogi viszonyok azok, melyek meghatározzák a konkrét társadalmak politikai, szocialis és kulturális életét, ideértve az individuális öntudatot is.

Ez az állapot azonban, a melyet valamely konkrét gazdasági viszonyok bázisa nyújt, nem örök. A fejlődés folyamán a társadalom anyagi termelési erői ellentétbe jutnak a létező termelési (*id est* magánjogi) viszonyokkal s ezeket átalakítják. Az átalakulás útja az *osztályharcz*, a melynek révén a termelés más alakulatot ölt, a mi a jogi felfogás világában úgy hangzik, hogy a magánjog egy nagyobb fejlődési fázison ment keresztül.

A jogi felfogás azonban csak egyik jelentkezési módja az eszmék világában azon tüneményeknek, a melyek a gazdasági életben — a melyet *Marx* egyedül tekint élő valóságnak, — nyilvánulnak.

A gazdasági élet minden ilyen átalakulása mély nyomokat hagy az ideológiának minden megvalósulási formájában. A vallás, a filozófia, a politika s a művészet mind átveszik a dolgok megváltozott rendjét s ép oly természetesnek kezdik találni, mint találták előzőleg az előbbit.

Óva int *Marx* attól, hogy az átalakulások korszakát az akkor élő írók, tudósok és művészek műveiből ítéljük meg. Mert ha ki is küszöböljük a megrendelésre készült támadó és védő cikkeket, fejtegetéseket és teljesen oldalt is hagyjuk őket, a teljes objektivitásra törekvő eszmei művek is abban az erendendő gyarlóságban szenvednek, hogy abban a légkörben élnek, a melyről hű képet akarnak adni, holott hiányzik az az archimedesi pont, a mely őket — ebből a világból kiemelkedve — oly semleges pozícióba juttassa, hol érdekeltségük megszűnik s így feltétlen elfogultság nélkül látnak és ugyanígy adják át a látottakat a későbbi korszakoknak.

Az írók a maguk életköréből látják a világot, a társadalmat és a viszonyokat, újat belevinni nem tudnak, csak a meglévők összekötését tudják variálni, mikor a megoldandó problémákon tanakodnak, a melyek szintén a meglévő viszonyok komplikációiból állanak elő.

Épen azért *Marx* az eszméket secundaer jelenségnek tartja, a melyeket valóságnak az emberi gondolkodásban való visszatükröződése teremt s a melyek azután önállósulnak, de az alap a materiális valóság.

Ez a kiinduló pont egyszersmind a kulcs, a melyben *Marx* az emberiség eddigi küzdelmének tökéletes magyarázatát keresi.

A gazdasági, más szóval magánjogi viszonyok különbsége az oka a történelmi korszakok szembeötlő változatainak. A gazdasági viszonyok átalakításáért vívott küzdelmek hidalják át az egymástól különböző korszakokat, a melyeknek egymásutánja az emberi fejlődés útvonulát jelzi.

A gazdasági pozíciókban rejlő hatalom politikai tényezővé válik s politikai befolyását viszont arra használják ki, hogy a kiváltságoltak magánhatalmi viszonyait, gazdasági előnyeit megerősítse. A gazdaságilag elnyomottak politikai jogokat iparkodnak szerezni, hogy ezáltal a magánjog megváltoztatásához utat leljenek. Ha viszont ezt elérték, ismét a kedvük szerint átalakított magánjogban rejlő bázisokat használják fel politikai hatalmuk megerősítésére. Ebből állanak a jelen küzdelmei, ebből állott a múlt története.

De beszéljünk konkrété s kezdjük ott, a mikor az ősapáknak már volt annyi eszük, hogy gazdaságosabb a hadi foglyot megtartani rabszolgának, mint felemésztetni. Bizonyos, hogy erre a meggondolásra a kényszerűség vezette őket. Kétségtelen,

hogy már kezdettek fogyni — trópusokban szólva — a fókák s az ősapák kénytelenek voltak áttérni a nomád, majd — dióhéjba gyűrve össze a korszakokat, mint a biblia napokba a világ kezdetének aeonjait — az agrikultur életre s ehhez erő s munka kellett, a mit a rabszolgák szolgáltattak.

A római jog dogmatikusan kifejlesztett szisztémában szól a rabszolgákra vonatkozó viszonyokról s benne egy specziális gazdasági állapot, egy különleges termelési rend nyer ideologikus megtestesülést. Ez a termelési rend mondhatjuk az ősemberiség általános termelési rendje volt, melyet a műveltnék nevezett társadalmakban is csak a múlt évszázadban sikerült az Unió északi államai győzelmei folytán névleg megszüntetni.

Nincs tervünk a rabszolgaság megszűnésének okait a történelmi társadalmak során végigfejteni, csak a legutóbbi kor eseményeire fordítva szemünket, kétségtelen, hogy *Marx* gazdasági álláspontja itt beválik. Mert az Unióban merőben gazdasági okok vezettek úgy a rabszolgaság megszüntetésére, mint ezt megelőzőleg az e végből folytatott háborúra. A rabszolgaság ugyanis az északi államok intenzív gazdasági életével nem fért össze. Vagyis »a fejlődés bizonyos fokán a társadalom anyagi termelési erői ellentétbe jutottak a létező termelési viszonyokkal, azaz a fennálló jogviszonyokkal«, — hiszen a jog biztosítja a társadalom akaratának végrehajtására, rendelkezésre álló erőkkkel a gazdasági életben a kooperációt — melyeknek keretében eddig működtek. Ez által a termelési viszonyok, vagyis a büntető törvénykönyvekkel féltve őrzött úgynevezett jogrend megváltoztatására való törekvés lépett mind magasabb fokra s ellenállásra találván, bekövetkezett a szociális forradalom, észak háborúja dél ellen, melyben a gazdasági fejlődés folyamán előbbre jutott északi államok győztek s a rabszolgaságot megszüntették.

Vegyük a másik társadalmi halmazállapotot: a jobbágy-ság korszakát. Ez annyira közelfekvő, hogy talán fejtegetni sem kell bővebben, hogy a jobbágyok felszabadulása merőben gazdasági okokban rejlik. A ki kételkedik, annak ajánlhatjuk nálunk egy klasszikus tanúnak, *gróf Széchenyi Istvánnak* az iratait. Széchenyi István irataiban mindenütt és főleg hazánk gazdasági elmaradottságát hangoztatta s okát a jobbágyi intézménnyel összefüggő magánjogi viszonyokban kereste s azok megszüntetésétől várta az ország sorsának jobbrafordulását, ellenben a közjogi gravamenek feszegetésétől nem várt orvos-

lást. Széchenyinek igaza volt. A jobbágyság intézményét fenntartó társadalom gazdaságilag nem állhatott meg a versenyben a többi társadalommal, a mely megszüntette volt. A jobbágyság rendszerében működő termelés túlnőtte a keretet s bilincscsé vált számára, a melyet le kellett ráznia a társadalomnak, ha nem akart elpusztulni. A mi a helyzetet nehezzé tette, az nem volt itt sem egyéb, mint a mit a fentebbi abstrakcióban elmondottunk. A gazdaságilag kiváltságoltak felhasználták e pozíciójukat a politikai hatalom elnyerésére s kezükben lévén a legislatio gépezete, a hozott törvényekben lánczokat vertek a jobbágyságra úgy, hogy sem a polgári, sem a politikai jogok terén helyzetükből ki ne emelkedhessenek. Mikor azután szűkké vált már számukra az a társadalmi keret, melybe őket a kiváltságoltak beerőszakolták s mindazáltal a hatalmon levők nem engedtek, bekövetkezett (Franciaországban) az explosio.

Az elnyomottak egyszerre birtokába helyezték magukat a politikai hatalomnak, hogy átalakítsák a régi magánjogot s helyébe léptessék a *Code civil*-t s ezzel romba döntsék a régi gazdasági viszonyokat, a régi termelési rendet s teremtsenek helyébe egy újat. Nálunk szintén a politikai hatalom megszerzése volt az első, hogy ezúton legislatív alapon alakítsák át a gazdasági állapotokat. A különbség az, hogy nálunk nem volt szükség fegyveres közbelépésre, mert a konzervatívok a végső percekben számot vetettek a reájuk nézve épen nem biztató külpolitikai helyzettel s az engedékenység terére léptek.

A jobbágyság felszabadításával állott elő az a conglomeratio, a melyet Marx *polgári társadalomnak* nevez, a melyben az osztályharczban a tőke és a munka válnak ellenfelekké. Ezeknek a harczvonaloknak a megalakulását is ugyanúgy magyarázza, mint az előbbi kettőét. Tudniillik azzal, hogy a polgári társadalom termelési rendje, vagyis magánjogi viszonyai szűkké kezdenek válni a bennük működő termelési erőkhöz képest. Nevezetesen termelésre alkalmas természeti javak hevernek felhasználatlanul s munkáskezek vannak tétlenségre kárhozthatva, holott nincs a javaknak oly nagy bőségében a társadalom, hogy a mai igazságtalan jövedelemeloszlás szerint minden ember megkapja a szükséges minimumot. Ezen heverő termelési erők szabad működése érdekében tehát a keret tágítására és a rendszer megváltoztatására kerül a sor. Ezt a tételt ez alkalommal bővebben nem fejtegetjük. Hiszen *Marx* egész életét és irodalmi működését tulajdonképen ennek a princípiumnak kidolgozására

és megvitatására szentelte. *Jászi Oszkár* művének további taglalásában tehát tulajdonképpen bővebben e kérdéssel foglalkozunk. Ez alkalommal csupán — mint említettük — csak a nézőpontot akartuk kijelölni, a melyből a történelmi materializmus a világeseményeket szemléli.

Hozzá tartozik még ennek kiegészítéséhez egy tekintet az ideológiai formákra, a melyben a gazdasági átalakulások jelentkeznek.

Utaltunk már rá, hogy a rabszolgaság mily dogmatikusan kifejlesztett rendszert ért el a római jogban. De közismertű, hogy a keleti népek vallásában és irodalmában is a rabszolgaság egész természetszerűnek tekintetik s csak a keresztény propagandában látjuk a rabszolgaságnak elvi perhorreszkálását. Jóllehet e rabszolgaszabadító keresztényeknek későbbi utódai minden különös lelki furdalás nélkül hurcztolták Afrika feketéit az újonnan felfedezett Amerika szűzföldjeire, hogy verejtékükkel és vérükkel áldozzanak az akkori (természetesen szintén féltve őrzött) jogrend dicsőségének.

A jobbagység, mint intézmény szintén befészkelte magát az eszmék világába s a középkor legkiválóbb gondolkodói és humanistái teljesen rendjén valónak tartották csakúgy, mint a hinduk a kasztrendszert. Legfeljebb s elvétve kíméletességet s altruisztikus érzéseknek nyilvánulását látjuk itt ott nagy helylyel-közzel, mint nálunk Mátyás királynál, a kire azután hamarosan ráduplázott a Dózsa-égető Szapolyai, — de magának az intézménynek kárhóztatására mindaddig nem bukkanunk, míg a gazdasági viszonyok nem követelik.

Ekkor állanak elő az írók, a jogászok és filozófusok. Ekkor jó Rousseau, ekkor jönnek a liberalizmus jelszavai, a *droits de l'homme* forgalomba. Ekkor írnak köteteket és könyvtárakat tele az emberi egyenlőségnek természeti, vallási, jogi és filozófiai alapon való bebizonyítására, de azelőtt nem. Majd átmegy a küzdelem a publicisták pennájára s hirdetik mind máig a népszabadság, a polgári jogok követelményeit, mert még mindig útban találják a feudalizmus törmelékeit és barrikádjait s köztük még mindig lelnek olyanokat, a kik a múltak letűnt korszakát akarnák visszaidézni.

Ellenben a rabszolgaságot ma már senki sem támadja, mert nem aktuális.

Belevegnyül e helyett az eszmék harczába a proletárok hangja. Ugyanúgy emelkedik vezérmotívummá e hasonlíthatat-

lan orchestrum muzsikájában, a mint az volt előzőleg a liberalizmus harci riadója, a melynek hangjai mellett a rendiséget és jobbágyságot döntötte a haladó korszellem romba. Az egyház — mint az amerikai ültetvényes, midőn tüzet gyújt a prairie-égés ellen — hadrendbe állítja a keresztény szocializmust s az ez alapon szervezett legényegyleteket, a pápa encziklikákban szól a szociális kérdésekről, Tolsztoj a vallás nevében ítéli el a polgári társadalmat, az irodalomban megjelennek a munkás tehetetlen vergődését, kétségbeesett nyomorát festő és elemző művek, Hauptmann Gerhardt, Zola Emil, Gorkij. A közönség kénytelen a munkáskérdésről tudni, mert látja írásban és képből, ábrázolatokban és a színpadon, a jogászok megállapítják a munkaadó felelősségét s folyik a nagy küzdelem minden vonalon.

Ezt a perspektívát nyújtja a *Marx-féle* alapgondolat. Nem véltük feleslegesnek, ha kissé bővebben megvilágítani iparkodtunk ezt az oldalát a történelemnek, a mely a *Marx* látószögletéből nyílik, hogy csak ezután foglalkozzunk tüzetesen az erről írt művel s annak kapcsán magával a történelmi materializmus felfogásával.

(Folytatása a jövő számban.)

Kégl János.